

Skolevegringsatferd – et « mangehodet troll»

**Hvorfor kommer ikke Hanne på skolen? Tør hun ikke, vil hun ikke, kan hun ikke?
Mange spørsmål som må besvares for å hjelpe eleven tilbake på skolen.**

| Av Ellen Kathrine Munkhaugen, spesialpedagog og forsker
Ulla Irene Hansen, spesialist i klinisk pedagogikk

Elevfraværet i skolen er et problem som det har blitt rettet økende oppmerksomhet mot de siste årene. Stort fravær og manglende karakterer fra grunnskolen anses som en risiko for frafall i videregående skole og som igjen kan ha en negativ effekt på senere utdanning og livsmestring som voksen. Konsekvenser av skolefravær kan derfor være store både på individ- og samfunnsnivå.

Begrepet skolevegringsatferd omhandler a) elever som vegrer seg mot å gå på skolen, men som møter opp og b) elever som er borte fra skolen i enkelt-timer eller dager¹⁾. Skolevegringsatferd kan uttrykkes ulikt hos den enkelte elev, ved for eksempel å yte mindre enn det som er vanlig for eleven, spørre om å få slippe fag eller aktiviteter, be om å få gå til helse-sykepleier i timer som er forbundet med ubehag, til

å utebli fra timer og etter hvert dager, uker og år. Eleven kan oppleves som umotivert, trist, irritert eller bråkete i timene og i samspill med andre. Hjemme kan eleven også endre seg ved å være mer trist, sint, sliten, klage over vondt i magen og hodet, kvalme, ha vansker med å sovne om kvelden og slite med lekser. Dette er spesielt tydelig i ukedagene og på søndag ettermiddag og kveld, men i helger og ferier er plagene mindre eller borte. Eleven kan be om få slippe å gå på skolen på grunn av «vondter», være treg, frustrert, gråte eller være sint på morgenen. Dette kan føre til forsentkomming, eller motstand mot å gå på skolen. Foresatte til elever som viser skolevegringsatferd, forteller om både lokking og trusler for å forsøke å få eleven til å gå på skolen.

Skoleskulk er en annen form for skolevegringsatferd som er mer relatert til atferdsproblemer, rus og kriminalitet, og hvor behandlingen ofte innebærer andre komponenter enn behandling av angstbasert fravær^{2), 3)}.

Når en elev har utviklet alvorlig skolevegringsatferd kan ferdigheter som allerede er etablert og andre områder, også bli påvirket. Uteblivelse fra fritidsaktiviteter, manglende rutiner for personlig hygiene, endring i døgnrytmen, måltidene og de sosiale relasjonene er eksempler på dette. Samspillet i familien påvirkes negativt og eleven kan isolere seg og utvikle tegn på depresjon. Dette er vanskeligheter som gjør avstan-

“Når en elev har utviklet alvorlig skolevegringsatferd kan ferdigheter som allerede er etablert og andre områder, også bli påvirket.”

– OM FORFATTERNE –

| ELLEN KATHRINE MUNKHAUGEN er utdannet spesialpedagog, har master i ledelse og doktorgrad. Hun har lang erfaring som spesialpedagog og rådgiver. Hun er leder for Nasjonal kompetansetjeneste for utviklingshemning og psykisk helse ved Oslo universitetssykehus HF og leder et samarbeidsprosjekt om behandling av skolevegringsatferd i Ringerike kommune.

| ULLA IRENE HANSEN er spesialist i klinisk pedagogikk med familierapi. Hun har jobbet i BUP og ved Glenne regionale senter for autisme. Hun er nå ansatt som rådgiver ved Regional kompetansetjeneste for autisme, ADHD, Tourettes syndrom og narkolepsi i Helse Sør- Øst. For tiden jobber hun med et prosjekt i Ringerike kommune som heter « Tilbake til skolen».

Ellen Kathrine Munkhaugen

Ulla Irene Hansen

Når livet er så vanskelig at man ikke vet hvordan man skal håndtere det, kan dette vise seg på mange måter og skolevegringsatferd kan være en måte. Skolen blir en trigger og et miljø som er for krevende å møte.

den til en normal skolehverdag enda større. Regulering av følelser og atferd svekkes og dette påvirker samspillet i familien. Samspillet kan bli konfliktfylt og bære preg av håpløshet både for eleven og foresatte. Forventninger fra skolen og samfunnet om at foresattes ansvar er å få elevene på skolen, kan oppleves overveldende, og manglende mestring er skamfullt for mange.

Skolefravær er et samfunnsproblem, men for de av oss som møter elever som opplever det vanskelig å gå på skolen, handler det om noe mer enn å sikre fremtidig deltagelse i arbeidslivet. Det handler også om å bistå dem til å kunne ha en god oppvekst basert på mestring og trivsel sammen med jevnaldrende. Barndommen har en verdi i seg selv! For å

kunne hjelpe må det i samarbeid eleven, dennes foresatte og lærere være en nysgjerrighet på og åpenhet for å finne årsaker til og løsninger på den vanskelige situasjonen de er i.

Skolevegringsatferd som en beskyttelsesfaktor- skolevegringsatferd et symptom

Når livet er så vanskelig at man ikke vet hvordan man skal håndtere det, kan dette vise seg på mange måter og skolevegringsatferd kan være én. Skolen blir en trigger og et miljø som er for krevende å møte. Da viser forskningen at overlevelsesmekanismene «slår inn». Overlevelse kan handle om å flykte unna, bli passiv og «usynlig», eller å «sloss for livet»⁴⁾. Elevens løsning på sine utfordringer er å holde seg

hjemme. Når eleven beskytter seg på denne måten, vil de oppleve en rask stressreduksjon og en umiddelbar følelse av å kunne trekke «pusten». Dette gir en opplevelse av å ha valgt rett strategi. Eleven har funnet en løsning som har en umiddelbar positiv effekt. Men som på sikt fører til at terskelen for å komme tilbake til skolen bare øker.

Grunner til skolevegringsatferd er sammensatt, og jo lengre tid det går før eleven får hjelp, jo flere spørsmål må besvares for å kunne iverksette tiltak. Skolevegringsatferd oppstår når det er en «mismatch» mellom skolearenaens krav/forventinger og utforming og elevenes muligheter for å møte disse. Det er sjelden en enkelt faktor som bidrar, men ett sett av flere sammenfallende omstendigheter.

Faktorer som bidrar til elevens skolevegringsatferd

Emosjonelle og atferdsmessige problemer, psykosomatiske plager (magevondt, kvalme og hodepine) og sosiale vansker sees ofte hos elever med skoleveg-

ringsatferd^{2), 5)}. De vanligste angstlidelsene som assosieres med skolevegringsatferd er separasjonsangst og sosial fobi. Eleven kan være redd for å skilles fra foresatte og det oppleves som svært angstfylt for dem å være på skolen. Dette gjelder i hovedsak yngre elever, men kan også være aktuelt hos eldre som kanskje har opplevd brutte relasjoner eller traumer. Sosial fobi kjennetegnes ved frykt for situasjoner hvor man kan oppleve å bli sett og vurdert av andre. Høytlesning og presentasjoner er eksempler på dette, men også det å komme for sent eller å ha vært borte over lengre tid slik at de risikerer å bli spurt av andre hvor de har vært, trigger denne frykten. For noen blir løsningen å bli hjemme.

Vansker med sosiale relasjoner er også knyttet til skolevegringsatferd¹⁾. Noen elever er veldig sjenerte og tilbaketrukkne og andre kan være for intense, impulsive og pågående i kontakten med jevnaldrende. Skolen er en arena for utvikling av sosiale relasjoner og vennskap. På skolen er man sammen med jevnaldrende og får mulighet til å prøve ut egne meninger, holdninger, får erfaringer med å løse konflikter, ta initiativ, rette opp sosiale «blemmer» og få innsikt i andres tanker, følelser og få erfaringer. Ved høyt og langvarig fravær, mister eleven denne muligheten til å «øve» seg i ulike sosiale ferdigheter.

Eksekutive funksjonsvansker kan også være en mulig faktor til at elever viser skolevegringsatferd. I litteraturen, beskrives eksekutive funksjoner eller

“Det handler også om å bistå dem til å kunne ha en god oppvekst basert på mestring og trivsel sammen med jevnaldrende.”

Eleven kan være redd for å skilles fra foresatte og det oppleves som svært angstfylt for dem å være på skolen. Dette gjelder i hovedsak hos yngre elever, men kan også være aktuelt hos eldre som kanskje har opplevd brutte relasjoner eller traumer.

Illustrasjon Else Marie Eriksen.

styringsfunksjoner, som evnen til å regulere tanker, følelser og atferd. For å lykkes på skolen, i det sosiale livet og i arbeid er det avgjørende å kunne være fleksibel, ha selvkontroll og disiplin⁶⁾. Munkhaugen og kollegaer fant at barn med autisme og skolevegringsatferd hadde større eksekutive vansker enn de uten skolevegringsatferd⁷⁾. Det var særlig knyttet til vansker med igangsetting, problemløsning, organisering og planlegging av oppgaver. Elever med eksekutive funksjonsvansker vil streve med å tilegne seg kunnskap og huske det de har lært. Eleven kan føle på utilstrekkelighet og dermed utvikle strategier for å tildekke eller kompensere for vanskene. Dette kan fremstå som å virke lat og umotivert, tøysete og tullete eller å ville unngå visse fag eller timer. Hvis strategiene er for kapasitetskrevede eller uhensiktsmessige, kan det føre til at eleven blir sliten og gir opp skolen. Til tross for at eksekutive funksjoner ser ut til å være en fellesnevner, både når det gjelder utviklingen av akademiske og sosiale ferdigheter og selvstendighet, er eksekutive funksjoners relasjon til skolevegringsatferd lite belyst.

Elever som er overfølsomme for visse sansestimuli som lyd, lys, lukt og berøring kan oppleve det utfordrende å konsentrere seg eller å være på skolen. Det kan være vanskelig å oppholde seg i rom hvor det for eksempel er gjenklang/ekko, skarpe lyskilder og store åpne vindusflater. Da kan utformingen av det fysiske skolemiljøet være en faktor som bidrar til skolevegringsatferd.

Forskningen har også avdekket at familieforhold kan være en medvirkende faktor til skolevegringsatferd. Det pekes da spesielt på sykdom og mangelfull familiestøtte som risikofaktorer. Foresatte med belastninger på grunn av sykdom eller psykisk lidelse

“ Elever med nevroutviklingsforstyrrelse som autisme, ADHD og Tourettes syndrom og barn med lærevansker er sårbare for utvikling av skolevegringsatferd.”

kan oppleve at kapasiteten til å følge opp eleven blir mindre. Det kan også være at foresatte selv har dårlige skoleopplevelser som blir aktualisert når eleven vegrer seg mot å gå på skolen¹⁾.

Kunnskapen om at skolefaktorer som mobbing, dårlig elev-lærer relasjon og mangelfull tilrettelagt undervisning også er relatert til skolevegringsatferd, har vi fått tilgang til de siste årene^{3), 8)}. Mobbing, både digitalt og fysisk på skolen, vet vi er en stor belastning som gjør at noen elever opplever at det å være hjemme fra skolen er eneste utvei. Hvis elevene ikke opplever seg forstått eller likt av læreren eller at klassemiljøet er preget av uro og aggressivitet kan dette oppleves så vanskelig for noen at det bidrar til fravær.

Elever med nevroutviklingsforstyrrelse som autisme, ADHD og Tourettes syndrom og barn med lærevansker er sårbare for utvikling av skolevegringsatferd. I en norsk studie av barn og unge med autismespekterforstyrrelse viste det seg at rundt 50 % av elevene viste skolevegringsatferd⁹⁾. Når det gjelder barn med lærevansker, så kan lærevanskene være av mer generell karakter eller spesifikke som for eksempel lese- og skrivevansker. Det vil være nødvendig å sørge for at eleven får utfordringer på riktig nivå og god læringsstøtte for å fremme motivasjon og mestring. Havik beskriver at det å ha en individuell

Skolefravær er et samfunnsproblem, men for de av oss som møter elever som opplever det vanskelig å gå på skolen, handler det om noe mer enn å sikre fremtidig deltagelse i arbeidslivet.

opplæringsplan var knyttet til skulkpreget skolevegringsatferd³⁾. Noen elever med spesielt gode evner kan også være i risiko for å vise skolevegringsatferd fordi utfordringene ikke er tilpasset. Opplevelsen av å ikke passe inn sosialt, beskrives også som en faktor for disse elevene^{3), 10)}.

Elever som har behov for tjenester fra barnevernet antas også å være sårbare for å utvikle skolevegringsatferd. Andelen elever uten vurderingsgrunnlag fra grunnskolen er størst blant ungdom som har eller har hatt barnevernstiltak. Dette er en sammensatt gruppe med elever hvor høyt fravær er en av grunnene, men også vedtak om spesialundervisning eller særskilt språkopplæring er assosiert med manglende vurderingsgrunnlag¹¹⁾.

Tidlig identifisering og tidlige tiltak

Tidlig identifisering handler om å være oppmerksom på og ha kunnskap om skolevegringsatferd. Tidlig identifisering er en forutsetning for å komme tidlig i

gang med hjelp til eleven. Forskning viser at å iverksette tiltak når elevene begynner å vise skolevegringsatferd, øker sannsynligheten for å lykkes¹⁾.

Skolen må legge til rette for en åpen og god dialog med foresatte og kommunisere viktigheten av å melde fra hvis eleven viser tegn på skolevegringsatferd hjemme. Gjennom åpen dialog og en nysgjerrig tilnærming vil lærer kunne få innsikt i de utfordringene eleven har og bidra til endring. Elevens opplevelse av at lærer ser, hører og anerkjenner hun/han er en viktig beskyttelsesfaktor mot alvorlig skolevegringsatferd.

Hva gjør vi når eleven har vist skolevegringsatferd over lengre tid?

Når skolevegringsatferden har pågått over lengre tid, må det iverksettes et mer omfattende og systematisk arbeid. Det innebærer en grundig kartlegging, ofte i samarbeid med helsesykepleier, pedagogisk psykologisk rådgivningstjeneste (PPT) og andre instanser i kommunen som har kompetanse på kartlegging og behandling av skolevegringsatferd. Hvis eleven har en underliggende problematikk som for eksempel angst, depresjon eller nevroutviklingsforstyrrelse, må ofte barne- og ungdomspsykiatri (BUP) involveres for å sikre god kartlegging, forståelse og behandling av den underliggende problematikken.

Selv om eleven har vist skolevegringsatferd over

“ Andelen elever uten vurderingsgrunnlag fra grunnskolen er størst blant ungdom som har eller har hatt barnevernstiltak. ”

lengre tid og flere tiltak har vært forsøkt, er det viktig å « ta ett skritt tilbake » og vurdere om kartleggingen i forkant av tiltakene har vært god nok. Kanskje har en ikke fått nok informasjon fra eleven eller foresatte i forhold til « hvor skoen trykker »? Kanskje har en ikke fått etablert en god relasjon til eleven som har ført til samarbeid? Kanskje har ikke foresatte vært i en slik posisjon? Kanskje har lærer ikke hatt de nødvendige ressursene til å gjennomføre tiltakene som man har blitt enige om? Kanskje er tiltakene gode, men de har ikke fått virke lenge nok? Det kan være mange faktorer som det gjenstår å finne ut av som er barrierer i endringsprosessen.

Kartlegging

Grundig kartlegging er vesentlig slik at man i størst mulig grad kan forstå elevens atferd¹²⁾. Kartleggingen skal ha som mål å gi god informasjon om mulige årsaker til skolevegringsatferden, men også gjennom-

“ **Gjennom kartleggingen må hjelper bidra til å skape en forståelsesramme som elev, foresatte og lærer kan kjenne seg igjen i.** ”

føres på en slik måte at den fører til tillit og en god relasjon. Det er nødvendig å sikre en god arbeidsallianse mellom eleven, foresatte og læreren¹³⁾. Hvor omfattende kartleggingen skal være og hvem som skal være informanter må avgjøres innledningsvis basert på en vurdering av hvor sammensatt og hvor lenge eleven har vist skolevegringsatferd. Viktige områder å vite noe om er a) omfang av vegring eller fravær, b) skolevegringsatferdens funksjon og historie, c) elevens styrker og skolenærværsatferd, d) elevens fag- og eller lærevansker, e) medisinsk undersøkelse (somatisk og psykisk), f) emosjonelle og atferdsmessige problemer, g) eksekutiv funksjon, h) skolefaktorer (fagene, lærerrelasjon, elevrelasjon, bygningen, skoleveien, mm), i) hjemmet (døgnyrte, relasjon til foresatte, familiehelse) og j) fritid, (hobbyer, interesser, venner)^{12), 13)}.

Et grunnleggende prinsipp er å anerkjenne elevens opplevelse og sammen være nysgjerrig og undersøke hva som kan ligge til grunn for skolevegringsatferden og hvordan elev, foresatt og lærer sammen kan bidra til at eleven kommer tilbake på skolen. Det å få et godt samarbeid med eleven, kan oppleves utfordrende og tidkrevende. For mange elever handler det om usikkerhet og håpløshet. Hos de elevene som vegrer seg mot å fortelle, må en beregne å bruke tid på å bygge en god relasjon. Å bruke ulike innfallsvinkler i denne prosessen kan være nødvendig. For noen er det bedre å kommunisere skriftlig, for andre er det lettere å snakke når de gjør noe fysisk sammen og noen liker best å besvare spørreskjemaer. Det kan for eksempel være hjelp at eleven får et bilde av den som er hjelper og få vite hva samtalen skal inneholde og hvor lenge den skal vare. Gjennom kartleggingen må hjelper bidra til å skape en forståelsesramme som elev, foresatte og lærer kan kjenne seg igjen i. Når kartleggingen har gitt nødvendig informasjon til tiltak eller hypoteser lages en tiltaksplan^{12), 13)}.

Tiltak

Hvorfor kommer ikke Hanne på skolen? Tør hun ikke, vil hun ikke, kan hun ikke?

Grunnene kan være flere og sammensatte og derfor er det behov for hjelp både til eleven, foresatte og lærer¹³⁾. Da er det viktig med god koordinering slik at tiltakene blir iverksatt i riktig rekkefølge.

Har Hanne for eksempel tegn på psykisk lidelse skal eleven henvises BUP for utredning og behandling.

Illustrasjon Else Marie Eriksen.

Grunnene til skolevegringsatferd kan være flere og sammensatte og derfor er det behov for hjelp både til eleven, foresatte og lærer.

Foresatte og lærere skal lære hvordan de kan støtte og tilrettelegge omgivelsene for god effekt av behandlingen. Viser det seg for eksempel at skolen har stilt for store krav til Hanne, kan tiltakene være å gi god læringsstøtte og individuelle tilpasninger. Da kan lærer ha behov for veiledning fra PPT. Er det samspillsvansker i hjemmet som bidrar til at Hanne viser skolevegringsatferd, kan foresatte ha behov for veiledning og støtte av kommunal helse- og familietjeneste og eller BUP¹⁴⁾.

I tillegg til resultatene fra kartleggingen, må det ligge noen viktige prinsipper i bunn ved oppstart av tiltak. For at eleven skal komme tilbake til skolen etter en periode med fravær, krever det ofte endring hos både elev, foresatte, lærer og på skolen. For å gjennomføre en slik endring er det nødvendig at partene har tillit til hverandre og anerkjenner at det er situasjonen som er vanskelig, ikke eleven, ikke foreldrene og ikke læreren. Men i løpet av perioden som har gått kan det ha utviklet seg samspillsmønstre mellom partene som vanskeliggjør endringen. Der hvor det er tilfelle er det viktig å anerkjenne dette og bygge tillit. Kunnskap og forståelse for hvorfor tiltakene er nødvendige, hvor og hvordan de skal gjennomføres, hva som kan oppstå av utfordringer og når de skal evalueres, må være tydelig for alle parter.

- 1). Kearney CA. School absenteeism and school refusal behavior in youth: a contemporary review. *Clin Psychol Rev.* 2008;28(3):451-71.
- 2). Egger HL, Costello EJ, Angold A. School refusal and psychiatric disorders: a community study. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 2003;42(7):797-807.
- 3). Havik T. Skolefravær Å forstå og håndtere skolefravær og skolevegring. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag; 2018.
- 4). Nordanger DØ, Braarud HC. Regulering som nøkkelbegrep og toleransevinduet som modell i en ny traumepsykologi. *Tidsskrift for Norsk psykologforening.* 2014;51(7):530-6.
- 5). Havik T. Elever som frykter skolen. *Statpedmagasinet.* 2015;3.
- 6). Urnes A-G. Den interaktive hjernen hos barn og unge: Forståelse og tiltak ved nevroutviklingsforstyrrelser og nevropsykiatriske tilstander: Gyldendal akademisk; 2018.
- 7). Munkhaugen EK, Torske T, Gjevik E, Nærland T, Pripp AH, Diseth TH. Individual characteristics of students with autism spectrum disorders and school refusal behavior. *Autism : the international journal of research and practice.* 2017;1362361317748619.
- 8). Havik T. Godt klassemiljø hindrer skolevegring. *Læringsmiljøsentret.* 2015.
- 9). Munkhaugen EK, Gjevik E, Pripp AH, Sponheim E, Diseth TH. School refusal behaviour: Are children and adolescents with autism spectrum disorder at a higher risk? *Research in Autism Spectrum Disorders.* 2017;41-42:31-8.
- 10). Smerud J. Evnerike barn- en pedagogisk og spesialpedagogisk utfordring. *Spesialpedagogikk.* 2014;1.
- 11). Bufdir. Grunnskoleresultater for ungdom med barenvernsvedtak. 2020.
- 12). Gren Landell M. Att utreda närvaroproblem i skolan. Sammenfatning av forskning och en praktisk vägledning. Ifous rapportserie 2020;2020:3.
- 13). Karlberg M, Friberg P, Sundberg Lax I, Palmér R. Hemmasittare och vägen tillbaka: insatser vid långvarig skolfrånvaro. Columbus Förlag; 2015.
- 14). Richardson K. Family therapy for child and adolescent school refusal. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy.* 2016;37(4):528-46.

- SAMMENDRAG -

Grunner til at barn ikke går på skolen er ofte sammensatt og krever derfor sammensatte tiltak som ledes og koordineres av fagpersoner med kunnskap om kartlegging og behandling av skolevegringsatferd. Mange kommuner har utarbeidet rutiner for håndtering av problematisk skolefravær. Vår erfaring er at skolevegringsatferd setter krav til kommunenes evne til tverretattlig, koordinert og kunnskapsbasert arbeid og mulighet for å iverksette skreddersydde tiltak. Tiltakene innebærer ofte endringer for både elev, foresatte, lærere og skolen, et endringsarbeid som de må få kunnskap om, se nytten av og få støtte til å mestre. Det innebærer som regel behov for bistand fra profesjonelle som har helsefaglig, familievernfaglig og pedagogisk kompetanse.